

קשרי משפחה בתנ"ך

וישם ה' לקין אות לבלתי הפות-אתו כל-מצאו

ד"ר בריינה יוכבד לוי, כ"א כסלו תשע"ז

בר"ר כב:ט: רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר כתיב (שם תהלים לו) חרב פתחו רשעים וגו', חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם זה קין להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך זה הבל (שם תהלים ל"ז) חרבם תבא בלבם וגו', נע ונד תהיה בארץ, ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך וגו' משל לאיפרכוס [שר הביטחון] שהיה מהלך באמצע פלטיא [רחוב], מצא הרוג ואחד עומד על גביו, א"ל מי הרגו, ואמר ליה אנא בעי ליה גבך, ואת בעי ליה גבי, א"ל לא אמרת כלום. משל לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל, והיה בעל הגינה רץ אחריו, א"ל מה בידך א"ל אין בידי כלום, א"ל והרי ידיך מלוכלכות, כך אמר לו קין להקב"ה השומר אחי אנכי אמר לו הקב"ה הא רשע קול דמי אחיך צועקים וגו'. משל לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו, והיה בעל המרעה רץ אחריו, אמר לו מה בידך, אמר לו אין בידי כלום, אמר לו והרי הוא מפעה אחרך, כך אמר הקב"ה לקין קול דמי אחיך וגו'. אר"ש בן יוחאי קשה הדבר לאומרו, ואי אפשר לפה לפרשו, לבי אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך אילו רצה המלך פירשן ולא רצה המלך לפרשן, נתחזק אחד על חבירו והרגו, והיה מצווח ואמר מאן יבעי דיני קדם מלכא כך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. .

מדרש רבה בראשית פרשה כב סימן יא: ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא, לעליונים והתחתונים אתה סובל, ולפשעי אין אתה סובל, ד"א גדול עוני משל אבא, אבא על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך ג"ע, זו שהיא עבירה חמורה שפיכת דמים על אחת כמה וכמה גדול עוני, הן גרשת, אתמול גרשת את אבא, ועכשיו את מגרשני הן גרשת אותי היום שמא מפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ וגו'.

מדרש רבה בראשית פרשה כב סימן יג: ויצא קין מלפני ה', מהיכן יצא, רבי יודן בשם ר' איבו אמר הפשיל דברים לאחוריו ויצא, כגונב דעת העליונה, רבי ברכיה בשם רבי אלעזר ברבי שמעון אמר יצא כמפריס [מערים] וכמרמה בבוראו, רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר יצא שמת, היך מה דאת אמר (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וגו', פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדה"ר אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת וגו', א"ר לוי המזמור הזה אדה"ר אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו'.

ספר פרי צדיק פרשת וילך ושבת תשובה - אות יג: במדרש (בר"ר פ' כ"ב) יצא שמח וכו' פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'. להבין מה שאמר כך כחה של תשובה דמשמע דענין תשובה נודע לו רק כוחה נעלם ממנו ונודע לו מקין. גם מה ענין שבת לכאן שאמר הגזירה שוה דכתיב טוב להודות וכתוב מודה ועוזב. אך מצינו בפסיקתא ששאלו ישראל אם אנו עושין תשובה השם יתברך מקבל אותנו והשיב להן מתשובת קין אחאב מנשה ונינוה ועוד. ולכאורה מה שאלה הוא זו הרי מבואר בתורה כמה פעמים דתשובה מועיל. אך ישראל ידעו רק מבי' מדרגות בענין תשובה או מיראה או מאהבה אבל ממדרגה הג' על ידי יסורין (עיי' יומא פ"ו.) זה לא ידעו והורה להם מתשובת אחאב ומנשה שמתחלה כפרו עד שרצו לדחותן ולטורדן מעולם הבא כדאיתא בפרק (חלק) ומכל מקום על ידי היסורין עשו תשובה ונתקבלה תשובתן. ובמנשה מפורש שתשובתו היה בעת הצר לו וכן באחאב נאמר יען כי נכנע וגו'. וכן קין שיצא כגונב דעת העליונה ורק אחר שנפסק עליו נע ונד תהיה בארץ שב ורפא לו. וכן אדם הראשון היה סבור שאחר שנתעורר לשוב רק אחר שנטרד מגן עדן היה סבור שאף שפתח לו הקדוש ברוך הוא פתח של תשובה כדדרש ר"א בר

כהנא (בר"ר פי' כ"א) אין ועתה אלא תשובה שנאמר ועתה פן ישלח וגו' הוא רק כשיעשה תשובה מאהבה או מיראה. וכיון ששמע מקין שכך כחה של תשובה שמועיל אף על ידי יסורין ואני לא הייתי יודע. וזה היה חלקו של משה שאמר בתפלה של משה תשב אנוש עד דכא ודרשו ז"ל עד דכדוכה של נפש. וזה הוא על ידי השבת שהוא חלקו של משה ישמח משה במתנת חלקו. וזה שאמרו בבראשית רבה אר"ל המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו. שחידש זאת שכך גדול כחה של תשובה אפילו רק על ידי יסורין כמו שאמר תשב אנוש עד דכא :

ואמר טוב להודות לה', כתיב ומודה ועוזב ירוחם שצריך להיות מודה ועוזב, והנה מודה יכול היה לקיים אבל ועוזב כפי מה שאמרו (יומא פ"ו ע"ב) היכי דמי בעלי תשובה כגון שבא לידו דבר עבירה וניצול הימנה מחוי ר"י באותו מקום וכו' וכיון שנטרד מגן עדן כבר לא היה בידו להיות עוזב באותו מקום ולכן אמרו במדרש (בר"ר פי' י"ט) שאמר אדם הראשון אכלתי ואוכל עוד וחס ליה לאותו צדיק לומר כן. אך אדם הראשון היה סבור שאין בכוחו להיות עוזב כיון שלא יוכל לעזבו באותו מקום ולא יועיל תשובה. וכיון ששמע מקין עשיתי תשובה ונתפשרתי אף שעשה תשובה אחר שהיה נד בארץ ולא היה יכול להיות באותו מקום גם לא היה לו אח כי

רמבם הל' תשובה ב: ב: ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו', וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי נחמתי, ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וגו', וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו. ג. כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ, וכן הוא אומר ומודה ועוזב ירוחם, וצריך לפרוט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב.

רש"י הירש דב' כא: ז: ידינו לא שפכה - לא פטרנוהו בלא מזון וכו', לירושלמי על ההורג, לבבלי על הנהרג, הסברה כירושלמי, אך הפסוק כבבלי, שהרי מדברים מהנהרג, וגם יתכן שההורג היה נקי אם הרגו בהתגוננותו. שפכה - כתוב בלשון יחיד, לומר שכל הצבור שהם מייצגים אינו אשם.

מדרש רבה בראשית פרשה כב סימן יב: ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין, ר"י ורבי נחמיה, ר"א נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל, אמר להן לכן אני אומר כל הורג קין יהרג, אמר רבי לוי בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל, א"ל הקב"ה לכן אני אומר כל הורג קין יהרג, ר' נחמיה אמר לא כדין של רוצחנין דינו של קין, קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד, מכאן ואילך כל הורג קין יהרג. וישם ה' לקין אות, רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר הזריח לו גלגל חמה, א"ר נחמיה לאותו רשע היה מזריח לו הקב"ה גלגל חמה אלא מלמד שהזריח לו הצרעת היך מה דאת אמר (שמות ד) והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וגו', רב אמר כלב מסר לו, אבא יוסי בן קסרי אמר קין הצמיח לו, רב אמר עשאו אות לרוצחנים, רבי חנין אמר עשאו אות לבעלי תשובה. רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר תלאו ברפיון ובא מבול ושטפו שנאמר (בראשית ח) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כד"א ויקם קין וגו'.

אות קין: באופן אירוני היה זה האפיפיור אינוסנט השלישי שכתב ב1208 היהודים שנגדם זועק דמו של ישו מן האדמה...חייבים להשאר נוודים על פני האדמה עד שיתכסו פניהם בבושה והם יקראו בשמו של ישו אדונינו". בתקופת שלטונו, בעקבות מסעי הצלב, נקבע כי כל יהודי ישא על בגדיו אות קין כדי שיזוהה בחברה הנוצרית הסובבת כאויב האל וכרוצחו של ישו. ואולם ב-1965 פורסמה הצהרה מהפכנית של הכנס הקתולי שנודע בשם "הותיקן השני". בהצהרה נאמר כי אין לראות בכל היהודים בני זמנו של ישו את האשמים בצליבתו, ולכן אין להאשים בכך יהודים בני דורות מאוחרים יותר. האפיפיור ה-23, שהיה הכח המניע אחרי ההצהרה, חיבר תפילה זו זמן קצר לפני מותו :

אני מבינים עתה שמאות שנים רבות של עוורון עמעמו את עינינו, כך שאנו רואים עוד את יופיו של עמך הנבחר, ולא מכירים עוד בפניהם את תווי הפנים של אחינו הבכור. אנו מבינים שבמצחנו מוטבע אות קין. מאות רבות שכב הבל מתבוסס בדם ובדמעות, כי אנו שכחנו את אהבתך. סלח לנו על הקללה שהטלנו שלא בצדק על שמם של היהודים. סלח לנו, שבקללתנו צלבנו אותך פעם שניה.